

Smiljka Tomanović

Predavanje na kursu Sociologija detinjstva

Ekonomski aspekti detinjstva

Kao što je konstatovala Vivijen Zelicer, zaokruživanje modernog koncepta deteta kao „projekta“ i „investicije u budućnost“ završilo se za svu decu, uključujući i radničku, u periodu prelaska iz XIX u XX vek (od 1870. do 1930. godine) sa napuštanjem kulturnog koncepta „ekonomski korisnog“ i prelaskom na konstrukt „emocionalno neprocenjivog“ deteta. Do kraja pomenutog perioda rad dece bio je najpre moralno prokažen (izložen preziru buržoazije) a potom i zakonski zabranjen, pa su se i radnička deca pridružila ostaloj u „beskorisnosti“ i obaveznom obrazovanju. Dakle, suština modernog koncepta detinjstva jeste da je koncept ekonomskog sa njim nekompatibilan, odnosno ekonomski aspekti detinjstva su time zamagljeni. Međutim, Zelicerova je pokazala da deca takođe imaju cenu: kao roditeljska ili državna investicija – može se izračunati cena odgoja i školovanja svakog deteta; kroz monetizaciju detetovog života – npr. zdravstveno osiguranje; kroz komercijalizaciju detinjstva – deca su kao potrošači, direktni ili indirektni, veoma značajni akteri na tržištu roba; potom akteri u marketinškim kampanjama, rad dece u medijima i sl.

Najizrazitiji ekonomski aspekt detinjstva je materijalni položaj dece, posebno siromaštvo dece, čemu je posvećen ovaj čas.

Na specifičan način se ekonomskim aspektom detinjstva bave studije dečijeg rada i ekonomskog doprinosa dece. Pošto su se, kao što smo videli, moderni koncept i praksa detinjstva upravo oblikovali njihovim isključenjem iz i distanciranjem od sveta rada, radne aktivnosti i ekonomski doprinos dece u industrijalizovanim društvima postali su veoma malo vidljivi fenomeni. Deca treba da se igraju i da uče, a školovanje se nikako ne može smatrati radom. Novija istraživanja koja proširuju domen koncepta rada skreću pažnju na rad dece i otvaraju brojna značajna pitanja, kao što su: obim angažovanosti dece u

plaćenom zaposlenju; društveni i istorijski konteksti ovog rada i njegovo mesto na tržištu rada i u okviru ekonomija domaćinstava; značaj rada za decu i njihovo okruženje; doprinos dece domaćem radu i aktivnostima brige i nege; status školovanja kao oblika rada.

Posebno radikalno shvatanje imaju oni autori koji smatraju da je školovanje distinktivan ali potpuno zanemaren oblik rada dece u savremenom društvu. Pored toga što mnoga deca doživljavaju školovanje kao rad (Mayall, 2002), rad dece u školi se može posmatrati i kao deo opšte podele rada u društvu. Prema Kvortrupu, on je deo „dijahronijske podele rada: deca u industrijskim društvima su prisiljena na rad tako da sebe proizvode kao otelotvoren oblik društvene investicije, što se u Burdijeovoj terminologiji može sagledati kao oblik kulturnog kapitala, ali onaj koji nije odmah na tržištu. Postoji stoga vremenski jaz između rada u školovanju i njegove realizacije kroz zaposlenje“ (prema James *et al.* 1998: 118).

U svojim proučavanjima ekonomskog položaja dece u zemljama u razvoju studije se susreću sa problemom neizdiferenciranosti bruto nacionalnog proizvoda po glavi stanovnika (GNP) kao merila siromaštva, a potom i sa značajnim razlikama između zemalja u razvoju i unutar njih. Čak i standardizovana merila, kao što su UNICEFovi indikatori stanja dece, ne moraju uvek biti pouzdan pokazatelj. Može postojati diskrepancija između normativnog i realnog stanja, kao npr. između dece upisane u školu (što je jedan od UNICEFovih indikatora) i one koja stvarno pohađaju nastavu. U proučavanju ekonomskog položaja dece u industrijski razvijenim zemljama pokazalo se neophodnim razlikovati **apsolutno** i **relativno siromaštvo**, gde potonje podrazumeva i **društvenu isključenost**, npr. mogućnost održavanja veza sa srodnicima i drugima, kao i mogućnost učestvovanja u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu. Koncentrisanje na društvenu isključenost pokazalo je da je bitno praviti razliku između dece kod kojih je siromaštvo prolazna pojava (javlja se u određenim periodima i u okviru sklopa specifičnih okolnosti), od onih kod kojih je siromaštvo trajno. Postoje određene grupe dece posebno izložene siromaštvu, kao i porodice gde se siromaštvo **transgeneracijski prenosi**: to su deca iz porodica etničkih manjina (posebno crnačkih),

kao i deca iz jednoroditeljskih porodica (posebno vanbračna deca majki tinejdžerki), sa niskim obrazovanjem i malom zaposlenošću roditelja.

Siromaštvo dece u svetu: uprkos velikom napretku razvoja, više od 700 miliona ljudi na svetu živi u apsolutnom siromaštvu (sa manje od 1,9 USD dnevno), a neproporcionalno su među njima zastupljena deca, jer se procenjuje sa 356 miliona dece živi u ekstremnom siromaštvu. U celom svetu je oko 1 milijarda dece multidimenzionalno siromašna, što znači da im nedostaju osnovne stvari kao što su hrana i čista voda. Pandemija Covid-19 je doprinela da je u situaciju multidimenzionalnog siromaštva upalo dodatnih 150 miliona dece na svetu (Izvor: UNICEF [unicef.org/socialpolicy/childpoverty](https://www.unicef.org/socialpolicy/childpoverty))

Mnoge studije ukazuju da i u visoko razvijenim zemljama raste udeo siromašne dece čiji se ekonomski položaj paradoksalno pogoršava u poslednjih nekoliko decenija (Kennedy *et al.* 1996). Postoji jedan tip longitudinalnih studija koje prate odabranu kohortu dece rođene u određenom vremenu tokom dužeg vremenskog perioda¹. Uprkos nekim metodološkim teškoćama, ove studije su nedvosmisleno pokazale da izloženost siromaštvu u detinjstvu ima uticaja na decu koji se ogleda u: višim stopama smrtnosti odojčadi i dece, većoj frekvenciji dečijih bolesti i lošijem zdravlju, nižoj visini i težini, nižem obrazovnom postignuću i većoj delikventnosti (James *et al.* 1998: 132).

Sumirajući listu paradoksa položaja dece u savremenom razvijenom svetu, Jens Kvortrup postavlja pitanje: „zašto se mnoga deca još uvek muče u zemljama koje su bogatije i imaju pristup većoj količini znanja o deci više nego ikada ranije?“ (Qvortrup 1995: 191). Jedan od manje vidljivih a višestruko dokumentovanih paradoksa jeste da se u „državama blagostanja“ i „društvima usredištenim ka deci“ odvija sistematsko pogoršanje relativnog materijalnog položaja dece. Na osnovu prestrukturacije podataka tako da jedinica analize bude samo dete a ne domaćinstvo, pokazuje se da je ekonomski položaj dece u proseku niži u poređenju sa drugim starosnim grupama, kao i da se pogoršava (Sgritta, 1994). Proces pauperizacije dece odvija se u dužem vremenskom periodu u visokorazvijenim zemljama kao što su SAD ili Velika Britanija, u kojoj se u

¹ Na primer prate se svi rođeni u prvoj sedmici marta odabrane godine. Samo u Velikoj Britaniji su sprovedene tri takve velike studije koje su otpočele 1946, 1958. i 1970. godine.

poslednje dve decenije XX veka udeo siromašne dece popeo sa 10 na 30 procenata sve dece. Pogledajte rezultate istraživanja prikazane na slajdu 6

Uporedna analiza ekonomskog položaja dece u deset najrazvijenijih zemalja (tekst Kenedija i drugih koji radimo na vežbama) pokazuje da su uopšteno deca i porodice sa decom u lošijem materijalnom položaju u odnosu na ostatak populacije, da je po većini dimenzija materijalni položaj dece najlošiji u SAD a najbolji u Švedskoj, a da su posebno ugrožena deca iz jednoroditeljskih i porodica gde su roditelji bez redovnih prihoda (Kennedy *et al.* 1996). Ovi, a i drugi, autori ukazali su i na posebnost nekih savremenih visokorazvijenih društava u kojima se veće količine novca i fondova usmeravaju ka starijim licima. Ukazuje se na činjenicu da dok se šezdesetih i sedamdesetih o deci brinuo javni sektor transferom finansijskih sredstava porodici, sada se taj trend preokrenuo pre svega zbog dramatične promene u uzrasnom sastavu stanovništva. Dvostruka stvarnost da je porodica prisiljena da deli isti prihod na više članova i nedovoljna kompenzacija od strane društva koje stari vodi jasnom trendu ka relativnom pogoršanju materijalnih uslova života dece (Sgritta, 1994). Kvortrup ističe da je došlo do promene ideološkog stava i političkih vrednosti koji određuju principe „distributivne pravde“ u korist starih, čiji broj i učešće u stanovništvu raste, a na uštrb dece, čiji broj i učešće opada (Qvortrup 1994). Ovo dovodi do izvesne **kompeticije generacija oko distribucije resursa**.

Reference:

Kennedy, Whiteford and Bradshaw (1996) „The Economic Circumstances of Children in Ten Countries“, u: Brannen, J and M. O'Brien, eds. *Children in Families: Research and Policy*, London: The Falmer Press.

Mayall, B. (2002) *Towards a Sociology for Childhood*, Buckingham: Open University Press.

Qvortrup, J. (1995) „Childhood and Modern Society: A paradoxical relationship“, u: Brannen, J. and M. O'Brien, eds. *Childhood and Parenthood*, London: Institute of Education.

Sgritta, G. (1994) „The Generational Division of Welfare: Equity and Conflict“, u: Qvortrup, J. et al. eds. *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, Aldershot: Avebury.

Zelizer, V. (1985, II izdanje 1994) *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*, New York: Basic Books.